

УДК 929

Андрій Здорів (м. Одеса)

співробітник ПП «Екстра-Південь»

E-mail: andrij.zdorov@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7347-304X>

Микола Гриценко (м. Зіньків, Полтавська область)

бібліограф Зіньківської центральної

районної бібліотеки ім. В.Г. Короленка

gmmutopia@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3107-1050>

«Переживаємо часи страшні, хоч і величні...»: штрихи до біографії Антона Лютницького

У статті висвітлюються основні біографічні відомості про Антона Лютницького – українського громадського діяча першої чверті ХХ століття, етнографа і метеоролога. До наукового обігу вперше вводиться ряд нових джерел, пов'язаних з діяльністю Лютницького та інших історичних постатей цього періоду. Листування Лютницького показує, що він був особисто знайомий з багатьма діячами українського національного та революційного руху. Встановлено, що Лютницький із 1910 по 1937 рік очолював Мархотську метеорологічну станцію під Новоросійськом. В 1917-1918 роках він брав участь у житті української громади Новоросійська, а на початку 1920 року, імовірно, переховував у себе від денікінців засновника українського «націонал-комунізму» Василя Шахрая незадовго до його загибелі. В 1937-1941 рр. Антон Лютницький очолював Опішнянську метеостанцію, а в червні 1941 р. був репресований органами НКВС, помер у тюрмі в Татарстані 1942 року.

Ключові слова: Антін Лютницький, Опішня, політичні репресії.

Andrii Zdorov, Mykola Hrytsenko

«Experiencing terrible times, albeit majestic...»: strokes to Anton Lyutnitsky's biography

The article covers the main biographical information about Anton Lyutnitsky - the Ukrainian public figure of the first quarter of the twentieth century, an ethnographer and a meteorologist. A number of new sources connected with the activity of Lyutnitsky and other historical figures of this period are introduced for the first time in scientific circulation. The correspondence of Lyutnitsky show sthatheis personally familiar with many figures of the Ukrainian national and revolution ary movement. Established that Lyutnitsky from 1910 to 1937 headed the Markotkh Meteorological Station under Novorossiysk. In the years 1917-1918, he participated in the life of the Ukrainian community of Novorossiysk, and in the early 1920s, presumably, he hid from army Denikin the founder of the Ukrainian «national-communism» Vasily Shakhray shortly before his death. In 1937-1941 Anton Lyutnitsky headed the Opishnia Meteorological Station, and in June 1941 he was repressed by the NKVD, died in prison in Tatarstan in 1942.

Keywords: Antin Lyutnitsky, Opishna, repressions.

В історії України ХХ ст. залишається ще багато імен людей, що внесли свій внесок у розвиток української культури та громадського життя, але досі майже невідомі дослідникам. До таких імен належить і український етнограф та метеоролог Антон Ульянович (Юліанович) Лютницький, що став жертвою сталінського НКВС в 1941 р.

Зазначимо, що досі не було жодного біографічного дослідження, присвяченого життєвому і творчому шляху Антона Лютницького. Короткі біографічні відомості про нього містяться у довіднику «Реабілітовані

історією. Полтавська область»¹, а також у «Рязанському мартиролозі»². Дана розвідка є першою спробою висвітлення життєпису Антона Лютницького в науковій літературі*; у науковий обіг вперше вводиться ряд джерел, тим чи іншим чином дотичних як до особистості Лютницького, так і загалом до часу, в якому він жив.

Нещодавно минуло сто років появи першого програмного документу українського «націонал-комунізму» – знаменитого памфлету Василя Шахрая та Сергія Мазлаха «До хвилі. Що діється на Україні і з Україною». Василь Шахрай, якого небезпідставно вважають основним автором цього твору, загинув за невідомих досі обставин в протиденікінському підпіллі на Кубані на початку 1920 року³. Досліджуючи його біографію, ми звернулися до Російського державного архіву соціально-політичної історії. Відповідаючи на наш запит, архів повідомив про наявність спогадів його вдови Оксани Шахрай. Вона зокрема пише: *«Лише у 1925 р. було отримано листа від завідувача Мархотської метеорологічної станції (прізвища якого я не пам'ятаю), де він повідомив, що В.М.** змушений був кінець 19 і початок 20-го років ховатися в нього на станції як робітник... Заарештували його в лісі, куди він вирушив нібито за дровами. Його увезли в Новоросійськ. Коли про це дізнався завідувач станції, він поїхав до Новоросійська разом із товаришами залізничниками влаштував його втечу. Залізничники дістали йому білет до Ростова й посадили на потяг. Це все, що відомо про нього. Коли після закінчення громадянської війни родина стала розшукувати його, поширилася чутка, що денікінці його на якійсь залізничній станції розстріляли»⁴.*

Зараз вже з упевненістю можна говорити, що цим завідувачем метеорологічної станції на Мархотському перевалі під Новоросійськом був саме Антон Лютницький. Про це свідчить його слідча справа, що зберігається в архіві Полтавського управління СБУ, особисте листування із його другом українським етнографом Василем Кравченком, що збереглося у архіві Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України та інші документи.

Лютницький Антон Ульянович народився 1884 р. в українській міщанській родині у місті Томашів Люблінської губернії, що входив на той час до Царства Польського Російської імперії. Закінчив Холмську учительську семінарію⁵. Це були часи, коли в Російській імперії діяв сумновідомий Емський указ 1876 р. про заборону друкування українських книжок, тому більшість книжок українською мовою друкувалися на території Австро-Угорської імперії (в Галичині та на Буковині) і завозилися до Наддніпрянської України таємно через кордон. Особисто брав участь у цій контрабанді й Антон Лютницький. Згадуючи про це пізніше у 1920-х роках, він писав: *«Наше покоління краще розумілося на тому, що то є українська книжка. А нашим дітям, коли вони їх мають багатенько, вони не здаються вже таким святым. Це їм, коли не буденщина, то в усякім разі річ цілком натуральна... А сумно все таки стало. Ще пригадаю, молодим юнаком бігав до Львова (з контрабандистами), подивитися на українське життя. Моя перша контрабанда: повний Кобзар, граматика Коцовського й Огоновського, Святе Письмо Старого і Нового Заповіту, каталоги українських книжок і т.д. Каталоги тоді мали*

¹ Лютницький Антон Ульянович. // Реабілітовані історією / – Полтава: Видавництво «АСМІ», 2005. – (Полтавська область; кн. 3). – С. 275.

² Лютницький Антон Ульянович [Електронний ресурс] // Рязанский мартиролог – Режим доступу до ресурсу: <http://www.stopgulag.org/object/334311630?lc=ru>.

* Попередньо нами була здійснена коротка публікація на блозі (див. Здоров А. Антон Лютницький: восемь лет посмертно [Електронний ресурс] / Андрей Здоров // ПролетарУкраїни. – Режим доступу до ресурсу: <https://proletar-ukr.blogspot.com/2018/12/blog-post.html>). Ця замітка стала основним джерелом для відповідної статті у Вікіпедії (див. Лютницький Антон Ульянович [Електронний ресурс] // Вікіпедія – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Лютницький_Антон_Ульянович).

³ Здоров А.. Василь Шахрай – еретик більшовизму // Мазлах С.М. До хвилі. Щодіється на Україні і з Україною / С.М. Мазлах, В.М. Шахрай. – Одеса: Астропринт, 2019. – С. 57-60.

** Василь Матвійович Шахрай.

⁴ Російський державний архів соціально-політичної історії, ф. 74, оп. 1, спр. 426, арк. 39-40.

⁵ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. № 10367-с, арк.8.

для мене велику ціну. То було джерело знання, що в нас є. З якою гордістю я переглядав їх, яким гучним аргументом були вони мені в змаганнях з нашими сільськими українофобами – тими писарчуками, писарями, дяками, попами і т.п. Все тече!

Нехай же ця різниця дійде до логічного кінця. Нехай нашим нащадкам українська книжка буде як сонце, як повітря, як вода... Хай вони не помічають їх існування, але хай не зможуть жити без неї, як неможна жити без сонця і без повітря...»⁶.

Напевно саме причетність до українського громадського руху обумовила арешт Антона Лютницького в 1908 р. та засудження царським судом до чотирьох місяців ув'язнення⁷. Проте й після цього він продовжував підтримувати український рух, свідченням чого є публікація його брошури «Русини-українці Холмщини та Підляшшя» в 1909 р. львівською газетою «Громадський голос». У даній роботі Лютницький яскраво змалював придушення паростків національного відродження на цих територіях царським режимом⁸. Змістовними та оригінальними є його дописи у київській газеті «Рада», присвячені народним переказам про Тараса Шевченка⁹. Його листування із Василем Кравченком показує, що він був знайомий із багатьма українськими культурними й політичними діячами того часу – від Миколи Міхновського до Дмитра Яворницького.

Очевидно, переслідування царського режиму змусили Антона Лютницького переселитися до Новоросійська, де він у 1910 р. очолив Мархотську метеорологічну станцію Міністерства торгівлі й промисловості, вивчав клімат того краю¹⁰. Про цю його багатолітню діяльність свідчать публікації у російських та радянських

метеорологічних виданнях. Більше 25 років дослідник присвятив вивченню клімату Новоросійського краю. Прекрасно знаючи природу й клімат досліджуваного району, Лютницький зробив чималий внесок у дослідження проблеми норд-остів (так званої «бори») на Кавказькому узбережжі Чорного моря¹¹. Антін Лютницький був одним з перших, хто описав унікальну бору 1912 року, а також бору 1935 року, коли швидкість вітру перевищувала 120 м/с¹². Унікальні записи і спостереження Лютницького, зроблені нерідко в небезпечних для життя умовах досі є цінним джерелом для метеорологів.

Окрім службової та наукової діяльності під час революційних подій 1917-1920 рр. Антон Лютницький свої зусилля зосередив на розбудові Новоросійської філії партії соціалістів-революціонерів. На жаль невідомо, до якої саме есерівської партії він належав – російської чи української. Можливо, це була саме УПСР, бо на допиті 1941 р. він зазначив, що завданнями її була участь у виборах до міської думи та представництво українського населення Новоросійська¹³.

В 1937 р. Антон Лютницький переїздить з Новоросійська у село Попівка Зіньківського району на Полтавщині де очолить Опішянську метеорологічну станцію. Наприкінці червня 1941 р., його було заарештовано Зіньківським райвідділом НКВС за доносом колишнього співробітника метеорологічної станції Г. Каца, який стверджував, що під час приватних бесід його начальник «спотворював політику партії та радянської держави, закликав не вірити радянським газетам, вимагав у районній бібліотеці книжки «ворогів народу» Остапа Вишні а Володимира Винниченка». Під час слідства А. Лютницькому було висунуто звинувачення в тому,

⁶ Архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України, ф. 15, од. зб. 536, арк. 10.

⁷ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. № 10367-с, арк. 9.

⁸ Кров Українська, Кров Польська... Трагедія Холмщини та Підляшшя в роках 1938—1948 у спогадах [Об'єднання Українців «Закерзоння»; Бібліотека Закерзоння, Серія «Спогади», Том 2] / Упоряд. Мирослав Іваник. — Торонто, 2014. — С. 13-15.

⁹ *Лютницький А.* Тарас Шевченко в народних переказах / А. Ю. Лютницький // Рада. – 1909. – 3 червня (16.06.)

¹⁰ Державний архів міста Новоросійська, ф. Р-1, оп. 1, спр. 71, арк.24, 27.

¹¹ Т.К. [Кладо Т. Н.] 25 лет на боевом посту / Т.К. // Климат и погода. – 1936. – №1. – С. 33.

¹² *Лютницький А.* Какова же в действительности максимальная скорость ветра на Мархоте? / А. Лютницький // Климат и погода. – 1936. – №2. – С. 40–41.

¹³ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. № 10367-с, арк.16.

що він листувався із закордоном та намагався продати невідомій особі секретні карти Новоросійського порту¹⁴.

Антон Лютницький на допитах усі звинувачення відкидав, доводив що ніякої антирадянської агітації не провадив, а так звані секретні карти району Новоросійська отримав від Кубанського науково-дослідного інституту для своїх наукових праць по кліматології та метеорології. Листи за кордон надсилав на адресу рідної сестри, що мешкала в Луцьку, який до 1939 р. знаходився під владою Польщі, та до Лондонського королівського географічного товариства з метою дізнатися про долю сім'ї відомого англійського мандрівника Роберта Скотта, що загинув в Антарктиді в 1912 року¹⁵. Однак слідчі НКВС не дослухалися до аргументів Лютницького і залишили його під вартою. Згодом Лютницького етапують до тюрми міста Єлабуга Татарської АРСР, де він і помер 8 лютого 1942 р.¹⁶.

Під час «хрущовської відлиги» на початку 1963 р. син А.Лютницького від першого шлюбу Володимир Марков звернувся до прокуратури

із запитом про долю свого батька. Слідчі Полтавського управління КДБ УРСР були змушені переглянути справу, допитати свідків, які були ще живі, й дійшли висновку, що справа була сфабрикована без жодних об'єктивних підстав. Опитані колишні співробітники Опішнянської метеостанції засвідчили, що А.Лютницький був дуже сумлінним працівником, чесною людиною та видатним спеціалістом у своїй галузі. Рішенням президії Полтавського обласного суду від 30 серпня 1963 р. Антон Лютницький був реабілітований за відсутністю складу злочину¹⁷.

На завершення можна лише навести слова Антона Лютницького із одного з його листів до свого друга Василя Кравченка: *«Переживаємо, загалом беручи, часи страшні, хоч і величні. Але величними вони будуть видаватися нашим нащадкам. Для нас вони більш страшні...»*¹⁸. Переживши дві революції та Першу світову війну, Антін Лютницький став жертвою сталінських репресій на початку Другої світової війни.

References

Krov Ukrainka, Krov Polska... Trahediiia Kholmshchynya Pidliashshia v rokakh 1938–1948 u spohadakh [Obiednannia Ukraintsiv «Zakerzonnia»; Biblioteka Zakerzonnia, Seriiia «Spohady», Tom 2] / Uporiad. Myroslav Ivanyk.–Toronto, 2014. – S. 13–15. [in Ukrainian].

Ljutnickij A. Kakovazhe v dejstvitel'nosti maksimal'naya skorost' vetra na Marxote? / A.Ljutnickij // Klimat i pogoda. – 1936. – №2. – S. 40–41.[in Russian].

Ljutnickij Anton Ul'yanovich // Ryazanskij martirolog. Retrieved from <http://www.stopgulag.org/object/334311630?lc=ru>. [in Russian].

Liutnyts'kyj A. Taras Shevchenko v narodnykh perekazakh / A. Liutnyts'kyj // Rada. – 1909. – 3 chervnia (16.06.). [in Ukrainian].

Liutnyts'kyj Anton Ul'ianovych. // Reabilitovani istoriieiu / – Poltava: Vydavnytstvo «ASMI», 2005. – (Poltavs'kaoblast'; kn. 3). – S. 275.[in Ukrainian].

T.K. [Klado T. N.] 25 let na boevom postu / T.K. // Klimat i pogoda. – 1936. – № 1. – S. 33.[in Russian].

Zdorov A.Vasy`l` Shaxraj – yerety`kbi`shovy`zmu // Mazlax S. M. Doxvy`li. Shhodyet`syanaVkrayini i z Ukrayinoyu / S. M. Mazlax, V. M. Shaxraj. – Odesa: Astropry`nt, 2019. – S. 57-60. [in Ukrainian].

¹⁴ Там само, арк. 23-24.

¹⁵ Там само, арк. 13-14.

¹⁶ Архів УСБУ в Полтавській області, спр. № 10367-с, арк.45.

¹⁷ Там само, арк. 72-73.

¹⁸ Архів ІМФЕ, ф. 15, од. зб. 536, арк. 9.